

บทที่ 8 ทฤษฎีระบบโลก

การศึกษาเศรษฐกิจการเมืองการพัฒนา และเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศนั้น มีลักษณะเป็นการศึกษาระดับมหัพภอยู่ในตัวของมันเอง กล่าวคือ เป็นการศึกษาวิเคราะห์สังคม ทั้งสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างสังคมหลายสังคม ดังนั้น หน่วยในการศึกษาวิเคราะห์ (unit of analysis) จึงเป็นหน่วยใหญ่ และทฤษฎีที่ใช้ในการอธิบายจึงมักจะมีลักษณะของการศึกษาภาพรวม (holism) แทนที่จะเป็นการศึกษาแบบแยกส่วนย่อยมาพิจารณา (methodological individualism) ดังที่จะเห็นได้จากทฤษฎีทางเศรษฐกิจการเมือง ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเด็นด้านการพัฒนาและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยทั่วไป ยกเว้นทฤษฎีที่ได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดทางเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก ในบรรดาทฤษฎีทางเศรษฐกิจการเมืองที่มุ่งอธิบายปัญหาการพัฒนาและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งหลาย ทฤษฎีที่มีหน่วยการศึกษาวิเคราะห์ที่ใหญ่ที่สุดและมุ่งอธิบายปรากฏการณ์อย่างเป็นการทั่วไปมากที่สุด เห็นจะได้แก่ทฤษฎีระบบโลก ซึ่งเริ่มพัฒนาขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 1970 กล่าวโดยทั่วไป ทฤษฎีนี้ใช้โลกทั้งโลกเป็นหน่วยในการศึกษาวิเคราะห์ และมีรากฐานความคิดมาจากแนวความคิดเกี่ยวกับระบบซึ่งถือวาระบบใหญ่หนึ่ง ๆ จะประกอบขึ้นด้วยระบบย่อยจำนวนมากซึ่งเชื่อมโยงยึดเหนี่ยวกันอยู่ในบางลักษณะ ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงในระบบย่อยแต่ละระบบย่อยจะส่งผลกระทบต่อระบบย่อยอื่น ๆ ไปด้วย ในกรณีของทฤษฎีระบบโลกระบบใหญ่ก็คือโลก ส่วนระบบย่อยได้แก่สังคมหรือรัฐทั้งหลายที่ประกอบกันขึ้นเป็นประชาคมโลกนั่นเอง

แนวทางในการวิเคราะห์ระบบโลก

นอกจากแนวการศึกษาวิเคราะห์ที่เรียกตนเองว่าทฤษฎีระบบโลกแล้ว ยังมีแนวการศึกษาวิเคราะห์อื่น ๆ ที่มุ่งศึกษาโลกในแง่มุมต่าง ๆ และใช้โลกเป็นหน่วยศึกษาวิเคราะห์เช่นเดียวกัน แต่มิได้ใช้ชื่อทฤษฎีระบบโลก อาทิ การศึกษาในแง่ระเบียบโลก (World Order Studies) ซึ่งมักจะรู้จักกันในชื่อ โครงการตัวแบบระเบียบโลก (The World Order Models Project, WOMP) อนุกรมวิธาน การศึกษาแนวนั้นเน้นศึกษาวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ ของโลก เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ประชากร สภาพแวดล้อม ทรัพยากร ฯลฯ รวมทั้ง เสนอแนวทางในการแก้ปัญหาดังกล่าว มากกว่าที่จะ

มุ่งพัฒนาทฤษฎีที่เป็นระเบียบแบบแผนขึ้นมา (ดู Falk, and Kim, 1983) ดังนั้น การศึกษาในลักษณะดังกล่าวจึงไม่ถูกนำมาพิจารณาในที่นี้

ถึงแม้การพิจารณาในที่นี้จะเจาะจงเฉพาะกรณีของทฤษฎีระบบโลกเท่านั้น แต่ก็หาได้หมายความว่า จะเป็นการพิจารณาเฉพาะความคิดของสำนักเดียวแต่อย่างใด อันที่จริง ดังที่ Thompson (1983 : 11-16) ได้ชี้ให้เห็น สำนักคิดหรือแนวทางการวิเคราะห์ระบบโลกที่ปรากฏอยู่ในวงวิชาการปัจจุบันมีอยู่ 2 สำนักหรือแนวทาง แนวทางแรกเป็นการศึกษาวิเคราะห์ที่เน้นหนักด้านเศรษฐกิจโลก (World-economy perspective) โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบทุนนิยมโลก นักวิชาการคนสำคัญในแนวทางนี้ได้แก่ Wallerstein ซึ่งพยายามพัฒนาทฤษฎีระบบโลกมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1970 (คำว่าระบบโลก หรือ world-system ของ Wallerstein มีเส้นยติภังค์ระหว่าง world กับ system) แนวทางที่สองเป็นการศึกษาวิเคราะห์ที่เน้นพิจารณาวัฏจักรระยะยาวในการเป็นผู้นำโลก (long cycle of world leadership perspective) ผู้นำทางวิชาการของสำนักนี้คือ Modelski มุ่งเสนอทฤษฎีที่อธิบายการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในระบบการเมืองโลกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นหลัก

สำหรับในบทนี้ การพิจารณาทฤษฎีระบบโลกจะจำแนกแนวการวิเคราะห์ระบบโลกโดยอิงความคิดของ Thompson ข้างต้นออกเป็น 2 กระแสความคิด กระแสความคิดแรก เป็นการวิเคราะห์ในแง่ระบบทุนนิยมโลก ซึ่งจะครอบคลุมผลงานและความคิดของ Wallerstein และพวกพ้องรวมทั้งงานของ Frank และ Amin ซึ่งเน้นศึกษาระบบทุนนิยมโลกเหมือนกัน ส่วนกระแสความคิดที่สองเป็นการวิเคราะห์ในแง่ระบบอำนาจของโลก การวิเคราะห์ในแง่หลังนี้ได้แก่ งานของ Modelski และคนอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม การพิจารณาในส่วนนี้จะให้ความสำคัญแก่กระแสความคิดแรกมากกว่ากระแสความคิดหลัง ทั้งนี้เพราะกระแสความคิดแรกมีลักษณะเป็นการศึกษาที่เน้นเศรษฐกิจการพัฒนาและเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศโดยตรง ทั้งยังนำเอาปัจจัยทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองมาพิจารณาร่วมกัน แม้ว่าจะให้ความสำคัญแก่ปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นหลักก็ตาม แต่กระแสความคิดหลังมุ่งเน้นพิจารณาประเด็นการเมืองโลกเป็นสำคัญและพิจารณาปัจจัยด้านเศรษฐกิจอย่างผิวเผิน ดังนั้นกระแสความคิดนี้จะถูกกล่าวถึงอย่างสังเขปเท่านั้น

การวิเคราะห์ในแง่ระบบทุนนิยมโลก นักทฤษฎีระบบโลกซึ่งเน้นการวิเคราะห์ระบบทุนนิยมโลก โดยอาศัยกรอบความคิดแบบนิโอมาร์กซิสต์อาจจะแบ่งได้อย่างหลวม ๆ ตามลักษณะสาขาที่ศึกษากันมาเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกอันเป็นกลุ่มใหญ่คือ กลุ่มนักสังคมวิทยาอเมริกัน โดยมี Wallerstein เป็นผู้นำ นักวิชาการคนอื่น ๆ ในกลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญในการขยายทฤษฎีระบบโลกที่ Wallerstein ได้วางพื้นฐานเอาไว้ให้กว้างขวางออกไป รวมทั้งนำเอาทฤษฎีดังกล่าวมาศึกษา

วิเคราะห์ในเชิงประจักษ์ ในขั้นแรกนักวิชาการในกลุ่มนี้ อาทิ Chirot, Hechter, และ Moulder เป็นลูกศิษย์ของ Wallerstein ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ต่อมาแนวความคิดของ Wallerstein ได้รับการยอมรับจากวงวิชาการมากขึ้น ทำให้กลุ่มนักทฤษฎีระบบโลกแนนี้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อ Wallerstein ได้โยกย้ายมาเป็นผู้อำนวยการของ Fernand Braudel Center แห่งมหาวิทยาลัยแห่งรัฐนิวยอร์ก และได้ออกวารสาร Review ในนามของศูนย์ดังกล่าวโดยมุ่งให้เป็นแหล่งสำคัญในการพัฒนาทฤษฎีระบบโลก นอกจากนี้นักวิชาการในกลุ่มนี้ยังได้จัดการประชุมทางวิชาการด้านเศรษฐกิจการเมืองเกี่ยวกับระบบโลกเป็นระยะ ๆ และได้ตีพิมพ์ผลงานจากการประชุมดังกล่าว รวมทั้งงานเขียนด้านอื่นออกมาอย่างต่อเนื่อง (ดู Chirot and Hall, 1982 : 93-96) ดังนั้นงานเขียนของนักวิชาการในกลุ่มนี้จึงปรากฏออกมาอย่างมากมายและเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ส่วนกลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์นีโอมาร์กซิสต์ นักทฤษฎีระบบโลกในกลุ่มนี้ไม่ได้มีการรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นเหมือนกลุ่มแรก แต่มุ่งศึกษาวิเคราะห์ระบบทุนนิยมในแง่ที่เป็นระบบโลกเช่นเดียวกัน ถึงแม้ว่าจะมองแง่มุมบางอย่างแตกต่างไปจากกลุ่มแรกก็ตาม ข้อเขียนที่อาจจะถือได้ว่าเป็นตัวแทนของกลุ่มนี้ก็คือ ข้อเขียนของ Frank ในช่วงหลังและงานเขียนส่วนใหญ่ของ Amin

I. แนวความคิดของ Wallerstein และพวกพ้อง งานเขียนรุ่นแรก ๆ ของ Wallerstein ซึ่งเสนอกรอบทฤษฎีระบบโลกออกมาอย่างเป็นรูปเป็นร่างได้แก่ The Modern World System I อันเป็นงานที่ศึกษาการก่อตัวของระบบทุนนิยมโลกในยุโรปช่วงศตวรรษที่ 16 กับ The Capitalist World Economy ซึ่งรวมบทความเกี่ยวกับระบบโลกที่เขียนขึ้นในวาระต่าง ๆ งานทั้งสองชิ้นนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 1974 และ 1979 ตามลำดับ

Wallerstein (1974 : 347) เห็นว่า ระบบโลกเป็นระบบสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งมีพรมแดน, โครงสร้าง, กลุ่มสมาชิก, กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการสร้างความชอบธรรมและการยึดเหนี่ยวกันอยู่ สภาพชีวิตของระบบโลกประกอบขึ้นด้วยพลังต่าง ๆ ที่แม้จะขัดแย้งกัน แต่ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นกลับทำให้ยึดเหนี่ยวกันอยู่ได้ พลังเช่นนี้ทำให้ระบบโลกนี้แยกออกเป็นเสี่ยง ๆ เมื่อแต่ละกลุ่มหาทางสร้างระบบใหม่ที่ทำให้ตนได้เปรียบ ระบบโลกจะมีลักษณะเช่นเดียวกับระบบร่างกายสิ่งมีชีวิต หรือองค์ประกอบที่มีช่วงชีวิตของตนเองโดยที่บางส่วนจะเปลี่ยนแปลงไป ขณะที่บางส่วนอาจจะอยู่คงที่ตามสภาพของมัน ระบบโลกเป็นระบบสังคมมนุษย์ที่ใหญ่ที่สุด ระบบขนาดใหญ่เช่นนี้โดยทั่วไปจะดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง และการเคลื่อนไหวพัฒนาของระบบจะเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงภายในเป็นส่วนใหญ่

ในทัศนะของ Wallerstein (1974 : 348, 1979 : 5, 156-160) ระบบโลกมีรูปแบบพื้นฐานอยู่ 2

รูปแบบ คือ จักรวรรดิโลก (world empire) กับเศรษฐกิจโลก (world economy) จักรวรรดิโลกเป็นกรณีที่ระบบการเมืองเพียงระบบเดียวควบคุมและปกครองดินแดนของโลกไว้เป็นจำนวนมหาศาล อาทิ จักรวรรดิจีนและจักรวรรดิโรมัน เป็นต้น ในประวัติศาสตร์โลกจักรวรรดิโลกเกิดขึ้นมาหลายครั้ง แต่ละจักรวรรดิมีความยั่งยืน ขนาด และสภาพแวดล้อมต่างกันไป แต่การเปลี่ยนแปลงของจักรวรรดิจะมีแบบฉบับ (pattern) อย่างเดียวกัน กล่าวคือ จะมีลักษณะเป็นวัฏจักร โดยจะมีการขยายขนาดจักรวรรดิ แล้วก็ตามมาด้วยการขยายการฉกฉวยส่วนเกินออกไป จนถึงระดับที่ต้นทุนซึ่งระบบราชการต้องใช้ในการเข้าไปฉกฉวยส่วนเกินสูงกว่ามูลค่าของส่วนเกินที่เก็บได้ จักรวรรดิก็จะค่อยเสื่อมโทรมและถดถอยลงไป ส่วนเศรษฐกิจโลกเป็นระบบสังคมอีกประเภทหนึ่งซึ่งมีลักษณะการแบ่งงานกันทำเพียงอย่างเดียวครอบงำโลกส่วนใหญ่อยู่ ระบบเศรษฐกิจโลกแม้จะเป็นระบบโลกอย่างหนึ่งเช่นเดียวกับจักรวรรดิโลก แต่ก็ไม่ได้มีโครงสร้างทางการเมืองคอยควบคุมและจัดสรรส่วนเกินเหมือนกับจักรวรรดิโลก เศรษฐกิจโลกจะจัดสรรส่วนเกินผ่านระบบการแลกเปลี่ยน ในปัจจุบันระบบโลกมีรูปแบบเป็นระบบเศรษฐกิจโลก ซึ่งมีวิถีการผลิตแบบทุนนิยม ดังนั้น ระบบโลกในปัจจุบันจึงเป็นระบบโลกแบบทุนนิยม (capitalist world system) ระบบทุนนิยมเป็นระบบเศรษฐกิจโลกที่มีความเข้มแข็งมั่นคงที่สุดเท่าที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์ ระบบโลกแบบนี้เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 16 และยังคงดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน ซึ่งแตกต่างจากระบบโลกอื่น ๆ ที่เคยเกิดขึ้นในอดีตไม่ว่าจะมีรูปแบบเป็นระบบเศรษฐกิจหรือจักรวรรดิก็ตาม

Wallerstein (1979 : 16, 159) พิจารณาวិถีการผลิตแบบทุนนิยมในแง่ที่เป็นการผลิตเพื่อมุ่งแสวงหากำไรในระบบตลาด ระบบเศรษฐกิจโลกแบบนี้จะแบ่งปันส่วนเกินโดยอาศัยกลไกตลาดเป็นหลัก วิถีการผลิตแบบทุนนิยมจะขยายตัวออกไปเรื่อย ๆ ครอบคลุมพื้นที่ที่ยังมีผลกำไร ทั้งยังพยายามหาหนทางใหม่ ๆ ในการผลิตอยู่เสมอ เพื่อขยายอัตราส่วนกำไรที่ได้รับให้มากขึ้น กำไรหรือส่วนเกินดังกล่าวในระบบทุนนิยมจะได้มาโดยผ่านกระบวนการขูดรีดบางอย่าง ในแง่นี้ Wallerstein (1980 : 162) ชี้ให้เห็นว่า ระบบทุนนิยมในฐานะที่เป็นระบบโลกปัจจุบันจะดำเนินไปได้ต้องอาศัยช่องทางการขูดรีด 2 ช่องทางซึ่งมีลักษณะที่ก้าวท้าวกันอยู่ไม่อาจแยกออกจากกันได้โดยสิ้นเชิง ช่องทางแรกคือการขูดรีดผ่านชนชั้น โดยเฉพาะการขูดรีดของกษัตริย์ที่มีต่อชนชั้นกรรมาชีพ ช่องทางที่สองได้แก่ การขูดรีดผ่านลำดับชั้นอำนาจในด้านเศรษฐกิจระหว่างส่วนต่าง ๆ ของโลก การขูดรีดระดับนี้จะแสดงออกในรูปที่ ศูนย์กลางขูดรีดดินแดนรอบนอกโดยอาศัยระบบการแลกเปลี่ยนที่ไม่เสมอภาคกัน (unequal exchange) ในประเด็นของการแบ่งพื้นที่ของระบบโลกตามความเชี่ยวชาญและลำดับชั้นอำนาจทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม Wallerstein (1974 : 349) ได้แบ่งดินแดนในระบบโลกออกเป็น 3 ส่วน คือ ศูนย์กลาง (core) ดินแดนรอบนอก (periphery) และดินแดนกึ่งรอบนอก

ส่วนที่เป็นศูนย์กลางได้แก่รัฐต่าง ๆ ที่มีความเจริญก้าวหน้าด้านอุตสาหกรรม มีเกษตรกรรมที่ใช้เทคโนโลยีระดับสูง มีการลงทุนสูงและมีแรงงานที่มีทักษะและรายได้สูง สำหรับดินแดนรอบนอกจะเป็นดินแดนที่ผลิตสินค้าขั้นปฐม มีแรงงานที่ถูกกดค่าจ้างให้ต่ำเพื่อลดต้นทุนในการผลิต ไม่มีความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี คนงานก็ขาดทักษะ และขาดแคลนทุน ดินแดนรอบนอกเป็นส่วนที่จำเป็นสำหรับดินแดนศูนย์กลาง เพราะศูนย์กลางจะขยายตัวออกไปได้ต้องอาศัยส่วนเกินจากดินแดนรอบนอก แรกเริ่มทีเดียวความแตกต่างระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอกมีอยู่น้อยมาก แต่กลไกของการแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกัน อาทิ การซื้อผลผลิตขั้นปฐมในราคาถูกรอบนอกแล้วขายสินค้าอุตสาหกรรมของศูนย์กลางในราคาแพงให้แก่ดินแดนรอบนอกได้ทำให้ความแตกต่างด้านอำนาจทางเศรษฐกิจระหว่าง 2 ดินแดนนี้มีมากยิ่งขึ้น ส่วนทางด้านดินแดนที่รอบนอก ได้แก่ สังคมที่มีลักษณะก้ำกึ่งระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอก สังคมที่มีลักษณะเช่นนี้ต่อไปอาจจะยกระดับอำนาจทางเศรษฐกิจขึ้นเป็นประเทศศูนย์กลางหรืออาจจะลดชั้นลงไปอยู่ในกลุ่มประเทศรอบนอกก็ได้ ดินแดนที่รอบนอกมีความสำคัญต่อระบบทุนนิยมในฐานะที่เป็นตัวกลางหรือกันชนระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอก คอยหันเหและดูดซับความขัดแย้งระหว่างสองฝ่าย ดินแดนที่รอบนอกจึงมีสภาพเหมือนกับคนชั้นกลางในสังคมที่ทำให้ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นสูงกับคนชั้นต่ำไม่ปะทุรุนแรงออกมา เพราะอย่างน้อยคนชั้นต่ำยังมีความหวังว่าตนจะสามารถยกระดับชีวิตขึ้นเป็นคนชั้นกลางได้ นอกจากนี้ดินแดนที่รอบนอกยังเป็นแหล่งลงทุนที่สำคัญของพวกนายทุนจากศูนย์กลาง ซึ่งประสบปัญหาต้นทุนในการผลิตเพิ่มขึ้นจนไม่อาจจะแข่งขันในตลาดโลกอย่างได้ผล ในแง่ความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างดินแดนที่รอบนอกกับดินแดนศูนย์กลางและดินแดนรอบนอก ดินแดนที่รอบนอกจะตกอยู่ในฐานะผู้ถูกขูดรีดโดยดินแดนศูนย์กลาง แต่มีฐานะเป็นผู้ขูดรีดดินแดนรอบนอก

ลักษณะตำแหน่งทางโครงสร้างในระบบเศรษฐกิจโลกที่แบ่งออกเป็นศูนย์กลาง, ที่รอบนอก และรอบนอกที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังได้สะท้อนถึงสถานะของรัฐในระบบโลกอีกด้วย Wallerstein (1979 : 20-22, 1974 : 354-356) ชี้ให้เห็นว่า ระบบเศรษฐกิจโลกไม่ได้มีโครงสร้างศูนย์กลางทางการเมืองเพียงแห่งเดียวเหมือนกับกรณีของจักรวรรดิโลก แต่จะประกอบขึ้นด้วยรัฐต่าง ๆ จำนวนมากมาย รัฐเหล่านี้จะแตกต่างกันไปในแง่ความเข้มแข็งและบทบาทในระบบโลกแบบทุนนิยม ความแตกต่างดังกล่าวเป็นผลมาจากตำแหน่งของรัฐในระบบโลกนั่นเอง รัฐศูนย์กลางจะมีความเข้มแข็งและเสถียรภาพสูง ขณะที่รัฐรอบนอกค่อนข้างจะอ่อนแอ ส่วนรัฐที่รอบนอกจะมีความเข้มแข็งน้อยกว่ารัฐศูนย์กลาง แต่ก็มากกว่ารัฐรอบนอก รัฐศูนย์กลางจะมีกลไกรัฐในด้านทหารและพลเรือนที่เข้มแข็งสามารถตอบสนองและปกป้องผลประโยชน์ของนายทุนกลุ่มต่าง ๆ ในทั้งระดับ

ภายในประเทศ และระดับระหว่างประเทศอย่างได้ผล แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่ารัฐจะเป็นหุ่นเชิดของนายทุน รัฐมีอิสระในตัวเองในการกำหนดนโยบายอยู่ระดับหนึ่ง ทั้งยังมีผลประโยชน์ของรัฐและระบบราชการที่จะต้องรักษาเอาไว้ รวมทั้งต้องตอบสนองความต้องการของกลุ่มอื่นตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญอีกด้วย ยิ่งรัฐในศูนย์กลางมีความเข้มแข็งมากขึ้นเท่าใด ก็ยิ่งทำให้รัฐรอบนอกอ่อนแอลงเท่านั้น ทั้งนี้เป็นเพราะความเข้มแข็งของกลไกของรัฐศูนย์กลางจะทำให้รัฐศูนย์กลางจะทำให้รัฐประเภทนี้สามารถแทรกแซงรัฐรอบนอกโดยวิธีการต่าง ๆ ได้มากไม่ว่าจะโดยวิธีการทำสงคราม การบ่อนทำลาย หรือวิธีการทางการทูตก็ตาม

ตามทัศนะของ Wallerstein (1979 : 61-62) ระบบเศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยมจะเหมือนกับระบบทุกระบบที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เขาเห็นว่าแนวโน้มในการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมโลกจะมีทั้งลักษณะที่เป็นวัฏจักรและลักษณะทั่วไป ในแง่แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงแบบวัฏจักร เศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยมจะเผชิญกับวัฏจักรการขยายตัวและการหดตัวในระยะยาวอยู่เสมอ การขยายตัวจะเกิดเมื่อการผลิตมีน้อยกว่าความต้องการ และการหดตัวจะเกิดขึ้นเมื่อการผลิตทั้งโลกสูงกว่าความต้องการ อย่างไรก็ตาม วัฏจักรดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นอยู่ภายในแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งคือ แนวโน้มทั่วไปอันเป็นแนวโน้มด้านการขยายตัวและการสร้างความแข็งแกร่งด้านโครงสร้างทางการเมืองให้แก่เศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยม ในขณะเดียวกัน แนวโน้มทั่วไปก็ยังทำให้เกิดขบวนการและพลังต่าง ๆ ที่บ่อนทำลายโครงสร้างซึ่งเกื้อหนุนระบบทุนนิยมอีกด้วย ในช่วงแรก ๔ ศตวรรษที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงพื้นฐาน ๓ ประการที่สร้างความเข้มแข็งด้านโครงสร้างให้แก่ระบบโลกแบบทุนนิยม (Wallerstein, 1979:62-63) ประการแรกได้แก่ การพัฒนาเกษตรกรรมของโลกให้เป็นแบบทุนนิยม โดยมีการลงทุนในการพัฒนาด้านการเกษตรอย่างมาก ไร่ขนาดใหญ่เข้ามาแทนที่ไร่ขนาดเล็ก และการเพาะปลูกแบบยังชีพก็ถูกทำลายไปเมื่อการเพาะปลูกแบบอุตสาหกรรมขยายตัวอย่างรวดเร็ว ผลกระทบด้านตรงข้ามของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็คือ การเกิดชนชั้นกรรมมาชีพ และการขยายตัวของเมืองอย่างรวดเร็วเพราะคนส่วนใหญ่ถูกขับไล่ออกจากไร่นามาเป็นกรรมกรในเมือง การเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างประการที่สองคือ การพัฒนาด้านเทคโนโลยีทำให้การผลิตด้านอุตสาหกรรมได้รับกำไรสูงขึ้น การเปลี่ยนแปลงประการที่สามเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้โครงสร้างขององค์กรต่าง ๆ เข้มแข็งมากขึ้น นั่นคือกระบวนการพัฒนาเป็นองค์กรขนาดใหญ่ (bureaucratization) กระบวนการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้องค์กรทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมมีประสิทธิภาพดีขึ้น และมีความเข้มแข็งมากขึ้น อันเป็นผลให้แก่ปัญหาต่าง ๆ ได้สัมฤทธิ์ผลมากกว่าเดิม แม้ว่าพัฒนาการทั้ง 3 ประการจะทำให้ระบบทุนนิยมมีความเข้มแข็งและขยายตัวออกไปก็ตาม ในอีกด้านหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

ก็ได้สร้างปัญหาแก่ระบบทุนนิยมโลกอีก 3 ประการเช่นเดียวกัน ในประการแรก การผลักดันให้คนอพยพเข้ามาอยู่ในตัวเมืองทำให้เกิดการรวมตัวกันต่อต้านโครงสร้างอำนาจที่ดำรงอยู่ได้ง่ายขึ้น เพราะคนเหล่านี้จะเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ มากขึ้น มีการติดต่อกันมากขึ้น และมีความสำนึกทางการเมืองสูงขึ้นเป็นเงาตามตัว ประการที่สอง การพัฒนาอุตสาหกรรมของโลกในทุกภูมิภาค ทำให้ดินแดนต่าง ๆ มีศักยภาพในทางทำลายโดยอาศัยเทคโนโลยีต่าง ๆ มากสูงขึ้น โดยเฉพาะดินแดนที่ถูกเอารัดเอาเปรียบในการแบ่งปันผลตอบแทนระดับโลก ยังมีแนวโน้มจะใช้ศักยภาพด้านนี้ก่อความเสียหายให้แก่ระบบทุนนิยมได้มากขึ้น ประการสุดท้าย การพัฒนาองค์กรขนาดใหญ่ขึ้นในระยะยาวจะทำให้ผู้ที่อยู่ระดับสุดยอดอ่อนแอลง เพราะความสามารถในการควบคุมและความสามารถที่จะบังคับใช้คำสั่งทางการเมืองและเศรษฐกิจให้เป็นไปตามความต้องการจะลดลงเมื่อองค์กรเติบโตขึ้น

แนวความคิดเกี่ยวกับระบบโลกของ Wallerstein ที่กล่าวมาแล้วเป็นเพียงความคิดพื้นฐานที่ปรากฏในงานชิ้นแรก ๆ ของเขา ในงานชิ้นหลัง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง *The Politics of World Economy* (1984) เขาได้นำประเด็นต่าง ๆ มาขยายและจัดระเบียบความคิดให้ดีขึ้น อย่างไรก็ตาม แนวความคิดหลักที่มีอยู่ไม่ได้ถูกเปลี่ยนแปลงไปแต่อย่างใด

นักสังคมวิทยาที่เห็นด้วยกับแนวความคิดของ Wallerstein จำนวนไม่น้อย ไม่เพียงแต่จะนำเอารอบความคิดระบบโลกไปทดสอบในเชิงประจักษ์ในการศึกษาวิเคราะห์กรณีต่าง ๆ เท่านั้น หากยังมีส่วนในการพัฒนาทฤษฎีระบบโลก แนวนี้ออกไปมากบ้างน้อยบ้าง บทบาทในแง่หลังนี้จะเห็นได้จากงานของบุคคลเช่น Chase-Dunn, Rubinson, และ Bergesen เป็นต้น

สำหรับบทบาทของ Chase-Dunn และ Rubinson ในการพัฒนารอบทฤษฎีระบบโลกนั้น นักวิชาการทั้งสองได้ร่วมกันพัฒนาแนวความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบด้านโครงสร้างของระบบโลก ในบทความเรื่อง *Toward a Structural Perspective on the World System* ซึ่งตีพิมพ์ในปี 1977 Chase-Dunn และ Rubinson (1977 : 458) เห็นว่าในแบบแผนด้านโครงสร้าง (structural schema) ของระบบโลกมีองค์ประกอบด้านโครงสร้างที่อาจจำแนกได้เป็น 3 ประเด็นกว้าง ๆ กล่าวคือ ตัวคงที่ด้านโครงสร้าง (structural constants) ตัวผันแปรด้านโครงสร้าง (structural variables) และตัวผันแปรด้านแนวโน้ม (trend variables) ในประเด็นเกี่ยวกับตัวคงที่ด้านโครงสร้างนั้น Chase-Dunn และ Rubinson (1977 : 458-460) ชี้ให้เห็นว่า ตัวคงที่ด้านโครงสร้างของระบบโลกที่เป็นตัวหลักมีอยู่ 3 ตัวคือ การแบ่งงานกันระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอก (core-periphery division of labor), ระบบรัฐ (the state system), และการผลิตสินค้าแบบทุนนิยมให้แก่ตลาดโลก (capitalist commodity production for the world market)

การแบ่งงานทำในระบบโลก และการแลกเปลี่ยนติดต่อกันระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอกมีลักษณะที่ดำรงสืบต่ออย่างคงที่ แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงในระดับการผลิต และสินค้าอยู่ตลอดเวลา หรือแม้ดินแดนที่อยู่ในศูนย์กลางและรอบนอกจะเปลี่ยนไปก็ตาม ทั้งนี้เพราะความแตกต่างในความสามารถในการผลิต, การใช้ทุนในการผลิต, และการจำแนกความแตกต่างด้านเศรษฐกิจของแต่ละชาติ ระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอกยังคงดำรงอยู่โดยอาศัยกระบวนการแลกเปลี่ยนที่ไม่เสมอภาคและกระบวนการสร้างรัฐขึ้นมา ความแตกต่างในการผลิตหรืองานที่ทำระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอก เป็นผลจากความแตกต่างในด้านความสามารถในการผลิต (productivity) ของแรงงาน และทุนกับความแตกต่างในระดับรายได้ของกรรมกร การผลิตในศูนย์กลางจะใช้ทุนและเทคโนโลยีสูง รวมทั้งกรรมกรก็มีทักษะสูง ส่วนในรอบนอก การผลิตจะใช้แรงงานคนเป็นส่วนใหญ่ เทคโนโลยีและทักษะคนงานจะอยู่ในระดับต่ำ ในด้านระดับรายได้ในระดับทักษะที่เท่า ๆ กันกรรมกรในศูนย์กลางจะได้รับค่าจ้างสูงกว่ากรรมกรในดินแดนรอบนอก การแบ่งงานกันทำระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอกเช่นนี้จะเป็นโครงสร้างที่คงที่อยู่เสมอไม่ว่าการผลิตจะขยายตัวมากขึ้นเพียงใดก็ตาม

ในแง่ระบบรัฐ โครงสร้างทางการเมืองของระบบโลกประกอบขึ้นรัฐอิสระจำนวนมากมาย แต่ละรัฐมีอำนาจมากน้อยต่างกัน รัฐเหล่านี้จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มพันธมิตรหลาย ๆ กลุ่ม เพื่อป้องกันไม่ให้รัฐใดรัฐหนึ่งครองอำนาจได้เพียงรัฐเดียว ดังนั้นการเกิดจักรวรรดิโลกจึงไม่อาจมีขึ้นได้ ลักษณะระบบรัฐเช่นนี้เป็นลักษณะคงที่อย่างหนึ่งของระบบโลก แม้ว่าจำนวนรัฐจะเพิ่มมากขึ้น เพราะดินแดนที่เคยเป็นเมืองขึ้นได้รับเอกราช ขณะเดียวกันในรัฐขนาดใหญ่ก็มีแนวโน้มจะแยกตัวออกเป็นรัฐเล็ก ๆ มากขึ้น พิจารณาในด้านกำลังอำนาจ รัฐในศูนย์กลางจะเข้มแข็งมากกว่ารัฐในรอบนอก ทั้งนี้ด้วยเหตุที่ว่ารัฐศูนย์กลางมีความสามารถในการระดมทรัพยากรทั้งด้านกำลังคนและกำลังเงินได้มากกว่ารัฐรอบนอก อย่างไรก็ตาม ความเข้มแข็งของรัฐไม่ได้ขึ้นกับขนาดของรัฐหรือความสามารถในการปราบปรามของรัฐมากนัก ลักษณะที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งของระบบรัฐก็คือ รัฐศูนย์กลางแต่ละรัฐมีแนวโน้มที่จะครอบงำในทางการเมืองเหนือดินแดนรอบนอกแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่

ในแง่การผลิตสินค้าแบบทุนนิยม ลักษณะการผลิตแบบนี้มุ่งผลิตเพื่อขายในตลาดโลกโดยมุ่งให้ได้รับกำไรสูงสุด และนับเป็นวิธีการผลิตที่ครอบงำระบบโลกยุคใหม่มาเป็นเวลาอันยาวนาน รัฐแต่ละรัฐจะส่งเสริมและแทรกแซงกระบวนการผลิตแบบนี้และระบบตลาดเพื่อให้ฝ่ายตนได้รับประโยชน์มากที่สุดทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับองค์ประกอบด้านโครงสร้างด้านที่สองคือ ตัวผันแปรด้านโครงสร้างนั้น Chase-Dunn และ Rubinson (1977:462-465) พิจารณาในแง่โครงสร้างที่เปลี่ยนแปลงในลักษณะวัฏจักรจากรูปแบบหนึ่งไปสู่อีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเขาเห็นว่า ตัวผันแปรในแง่นี้มีอยู่ 3 ลักษณะคือ

โครงสร้างการควบคุมของศูนย์กลางเหนือดินแดนรอบนอก (core-periphery control structure), การกระจายอำนาจระหว่างรัฐศูนย์กลางทั้งหลาย, และการขยายตัวและการหดตัวในการผลิตในส่วนของโครงสร้างการควบคุมที่ศูนย์กลางมีอยู่เหนือรอบนอกเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ด้านอำนาจที่สลับเปลี่ยนไปมา ระหว่างลักษณะที่รัฐศูนย์กลางแต่ละรัฐเข้าไปควบคุมทางด้านการเมืองเหนือดินแดนรอบนอกโดยตรงกับลักษณะควบคุมโดยอ้อมทางเศรษฐกิจโดยอาศัยการแลกเปลี่ยนที่ไม่เสมอภาค และการดำเนินงานขององค์การเศรษฐกิจข้ามชาติทั้งหลาย ในช่วงที่การผลิตในระบบโลกทั้งระบบอยู่ในสภาพขยายตัว โครงสร้างการควบคุมมักจะเป็นไปโดยอ้อมและการครอบงำในทางการเมืองของรัฐศูนย์กลางเหนือดินแดนรอบนอกจะหย่อนยาน แต่ในช่วงที่เศรษฐกิจโลกอยู่ในภาวะหดตัว และการแข่งขันกันระหว่างรัฐศูนย์กลางเพิ่มสูงขึ้น การครอบงำทางการเมืองโดยตรงจะทวีความรุนแรงขึ้น ลักษณะการเปลี่ยนแปลงกลับไปกลับมาระหว่างการครอบงำทางการเมืองกับการควบคุมทางเศรษฐกิจ ในบางส่วนก็ยังขึ้นอยู่กับเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างการแลกเปลี่ยนระหว่างรัฐศูนย์กลางกับดินแดนรอบนอก ในช่วงอาณานิคมโครงสร้างการแลกเปลี่ยนมักจะเป็นแบบสองฝ่ายระหว่างเจ้าอาณานิคมกับดินแดนอาณานิคม ซึ่งอยู่ใต้การควบคุมทางการเมืองโดยตรง แต่เมื่อระบบการครอบงำแบบอาณานิคมอ่อนตัวลง โครงสร้างการแลกเปลี่ยนจะเป็นไปแบบหลายฝ่ายและมีลักษณะการครอบงำทางเศรษฐกิจมากขึ้น ในแง่การกระจายอำนาจระหว่างรัฐศูนย์กลางทั้งหลาย ในแต่ละช่วงเวลาการกระจายอำนาจจะเปลี่ยนแปลงไปมาอยู่ระหว่าง 2 ลักษณะคือ อำนาจรวมอยู่ที่ศูนย์กลางเดียว กับอำนาจกระจายอยู่ในหลายศูนย์กลาง ในช่วงที่อำนาจรวมอยู่ที่ศูนย์กลางเดียว (unicentric period) จะมีเพียงรัฐศูนย์กลางรัฐเดียวที่ครองความเป็นใหญ่ในวงการเมืองระหว่างประเทศ ดังเช่น กรณีอังกฤษและสหรัฐ ส่วนในช่วงที่อำนาจกระจายอยู่ในหลายศูนย์กลาง (multicentric period) รัฐศูนย์กลางต่าง ๆ จะมีอำนาจพอ ๆ กัน การเปลี่ยนแปลงจากลักษณะหลายศูนย์กลางไปสู่ลักษณะศูนย์กลางเดียวจะเกิดขึ้นเมื่อรัฐศูนย์กลางรัฐใดรัฐหนึ่งมีความได้เปรียบทางเศรษฐกิจเหนือรัฐอื่นมากขึ้นทุกทีจนสามารถรวมเอาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจไว้ในมือได้เป็นส่วนใหญ่ (ดู Chase-Dunn and Rubinson, 1977 : 463-464) สำหรับการขยายตัวและการหดตัวในการผลิตนั้น ก็สะท้อนให้เห็นถึงสภาวะการผลิตในระบบทุนนิยมที่เปลี่ยนแปลงกลับไปกลับมาเป็นวัฏจักรระหว่างช่วงที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจเพิ่มสูงขึ้นกับช่วงที่กิจกรรมลดน้อยลง

ในประเด็นสุดท้ายคือ ตัวผันแปรด้านแนวโน้ม Chase-Dunn และ Rubinson (1977 : 465-466) ชี้ให้เห็นว่าแนวโน้มสำคัญของระบบโลกแบบทุนนิยมมีอยู่ 3 ด้านคือ ด้านการสะสมทุน, ด้านจำนวนรัฐในระบบโลก, และด้านการขยายตัวของระบบไปยังดินแดนและกลุ่มประชากรอื่น

การสะสมทุนจะเพิ่มสูงขึ้นเมื่อเศรษฐกิจขยายตัวและลดลงเมื่อเกิดภาวะหดตัวทางเศรษฐกิจ ดังนั้นแนวโน้มการสะสมทุนขึ้นอยู่กับวัฏจักรเศรษฐกิจนั่นเอง สำหรับจำนวนรัฐก็มีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นหลังจากหมดยุคการล่าอาณานิคม และการขยายตัวของระบบโลกไปยังดินแดนใหม่ ๆ ดังที่เคยปรากฏในอดีต เช่นขยายตัวไปสู่อเมริกา ออสเตรเลีย ฯลฯ ได้หยุดลงหลังจากที่มันบรรลุถึงจุดสุดยอด คือโลกทั้งโลกได้กลายเป็นระบบโลกหมดไม่มีดินแดนว่างเปล่าเหลืออยู่อีกต่อไป สภาพเช่นนี้จะผลักดันให้แต่ละรัฐแข่งขันกันเองอย่างรุนแรงมากขึ้น แนวโน้มเหล่านี้ในทัศนะของนักวิชาการทั้งสองจะผูกพันอยู่กับตัวแปรผันด้านโครงสร้างอย่างใกล้ชิด

อย่างไรก็ตาม ลักษณะโครงสร้างพื้นฐานที่สุดของระบบโลกก็คือ การแบ่งแยกดินแดนต่าง ๆ ในลักษณะการแบ่งงานกันทำระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอกนั่นเอง Chase-Dunn กับ Rubinson (466-476) เห็นว่า การจัดระเบียบและการพยายามดำรงสืบต่อการแบ่งงานกันทำแบบนี้จะเป็นไปได้ ต้องอาศัยการดำเนินงานของกระบวนการหลัก 4 กระบวนการคือ การก่อตั้งกลุ่มอำนาจภายในรัฐ, การก่อตัวของรัฐ, การแลกเปลี่ยนที่ไม่เสมอภาค, และการขัดแย้งทางชนชั้น กระบวนการก่อตั้งกลุ่มอำนาจเป็นกระบวนการรวมตัวของกลุ่มที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจเข้าครอบงำกลไกรัฐเพื่อรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตน กระบวนการนี้จะปรากฏอยู่ทั้งในดินแดนศูนย์กลางและดินแดนรอบนอก ทางด้านการก่อตัวของรัฐนั้นได้แก่ กระบวนการที่รัฐเพิ่มหรือลดความเข้มแข็งของตนทั้งในแง่ที่เกี่ยวข้องกับประชาชนของรัฐเอง และในด้านความสัมพันธ์กับรัฐและองค์การระหว่างประเทศอื่น ๆ รัฐที่เข้มแข็งคือ รัฐที่สามารถระดมทรัพยากรมาใช้ได้ตามต้องการ หากรัฐมีความเข้มแข็งมากรัฐก็จะสามารถรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตนไว้ได้ โดยปกติรัฐในศูนย์กลางจะมีความเข้มแข็งมากกว่ารัฐในรอบนอกและกึ่งรอบนอก ดังนั้นโครงสร้างการแบ่งงานกันทำในดินแดนศูนย์กลางจึงไม่ค่อยเปลี่ยนแปลง สำหรับการแลกเปลี่ยนที่ไม่เสมอภาคเป็นการโยกย้ายส่วนเกินจากรอบนอกไปสู่ส่วนกลางทำให้ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่กับศูนย์กลางซึ่งมีผลให้ศูนย์กลางพัฒนาเทคโนโลยีได้อย่างรวดเร็ว การติดต่อค้าขายระหว่างประเทศระหว่างประเทศศูนย์กลางกับประเทศรอบนอก จึงทำให้ระบบการแบ่งงานกันทำที่เป็นอยู่สามารถดำรงอยู่ได้ ส่วนกระบวนการสุดท้ายอันได้แก่ การต่อสู้ทางชนชั้นที่เกิดขึ้นทั้งระดับภายในประเทศและระดับโลก ทำให้ฝ่ายนายทุนสามารถเข้าไปครอบงำอำนาจรัฐและครอบงำการร่วมมือกันระหว่างรัฐจนสามารถรักษาระบบการผลิตแบบทุนนิยมไว้ได้ กระบวนการที่กล่าวถึงมาแล้วทั้งหมดจะมีอิทธิพลต่อกันและกัน และทำให้โครงสร้างการแบ่งงานกันทำระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอกดำรงสืบต่อไปได้เรื่อย ๆ

ทั้ง Chase-Dunn และ Rubinson มุ่งพัฒนาทฤษฎีระบบโลกโดยเน้นหนักถึงการเปลี่ยนแปลง

ของระบบทุนนิยมโลก โดยอาศัยความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองของ Marx และแนวคิดทางสังคมศาสตร์อื่น ๆ เป็นฐาน ดังจะเห็นได้จากบทความที่เพิ่งกล่าวถึง และงานอื่น ๆ เช่น บทความ “The Kernel of capitalist World-Economy : Three Approaches” ของ Chase-Dunn (1983) เป็นต้น

ในกรณี Bergesen นั้น นอกเหนือจากการพยายามนำเอาแนวความคิดเกี่ยวกับวัฏจักรของระบบโลกมาศึกษาวิเคราะห์ในเชิงประจักษ์ทั้งในด้านวัฏจักรการขยายตัวและหดตัวของอาณานิคม และวัฏจักรการขยายตัว และหดตัวของระบบทุนนิยม (ดู Bergesen and Schoenberg, 1980, และ Bergesen, 1981) Bergesen (1980, 1983) ยังพยายามขยายทฤษฎีระบบโลกให้เป็นสาขาวิชาที่เขาเรียกว่า Globology (พิภพวิทยา, โลกภูมิวิทยา) เขาเห็นว่าสาขาวิชานี้จะเป็นวิทยาการที่ว่าด้วยระบบโลก รูปแบบของระบบโลก และวิธีการผลิตของโลก (1983 : 45) แม้ว่าในปัจจุบันทฤษฎีระบบโลกยังไม่สามารถพัฒนาไปจนถึงขั้นนั้น แต่ Bergesen เห็นว่า ต่อไปสาขาสังคมวิทยาจะพัฒนาไปสู่สาขาวิชาดังกล่าว

Bergesen ได้นำเอาแนวคิดและกรอบทฤษฎีแนวมาร์กซิสต์ที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์ระบบสังคมในสาขาสังคมวิทยา มาขยายให้เข้ากับระบบโลกซึ่งเป็นสังคมอย่างหนึ่งที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ดังจะเห็นได้ว่า เขาเอาแนวความคิดเรื่องวิธีการผลิตของแต่ละสังคม มาปรับใช้กับระบบโลก Bergesen (1980 : 10) เชื่อว่าระบบเศรษฐกิจโลก (world economy) นั้นสามารถจะศึกษากันได้ในแง่ที่เป็นวิธีการผลิตของโลก เขาเห็นว่าการศึกษาคู่มือโครงสร้างสำคัญของระบบเศรษฐกิจโลก หรืออีกนัยหนึ่งก็คือวิธีการผลิตของโลก (global mode of production) นั้นไม่ควรจะพิจารณาเฉพาะในแง่การแบ่งงานกันทำและการแลกเปลี่ยนที่ไม่เสมอภาคระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอก ดังที่ Wallerstein ได้ชี้ให้เห็น แต่ควรจะหันมาศึกษาวิเคราะห์ในแง่ความสัมพันธ์ทางชนชั้นของโลก (world class relations) (Bergesen, 1981:47-50) ในทัศนะของ Bergesen ระบบโลกประกอบขึ้นด้วย 3 ชนชั้นของโลกคือ ศูนย์กลาง รอบนอก และดินแดนกึ่งรอบนอก ในแต่ละส่วนนี้อาจจะมีวิธีการผลิตที่ต่างกันไปบ้างเช่น ในศูนย์กลางจะเป็นทุนนิยม ส่วนอื่น ๆ อาจจะมีวิธีการผลิตแบบก่อนทุนนิยมอื่น ๆ แต่ทุกวิธีการผลิตเหล่านี้จะมีการเชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องเป็นวิธีการผลิตของโลกขึ้นมา ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นทั้งสามของโลกจะเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันในลักษณะเดียวกับความสัมพันธ์ระหว่างนายทุน กรรมกร และชนชั้นกลางในสังคม ความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคและขูดรีดดังกล่าวจะก่อให้เกิดการขัดแย้งระหว่างศูนย์กลาง, รอบนอก และดินแดนกึ่งรอบนอก อยู่เสมอ Bergesen เรียกความขัดแย้งนี้ว่า การต่อสู้ทางชนชั้นระดับโลก (world class struggle)

อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอของ Bergesen ยังไม่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในหมู่นักทฤษฎีระบบโลก นอกจากนั้นในแง่กรอบความคิด แนวความคิดของ Bergesen ก็เป็นเพียงกรอบความ

คิดหลวม ๆ ยังไม่ได้รับการพัฒนาให้มีระเบียบแบบแผนแต่อย่างใด ดังนั้น ข้อเสนอของเขาจึงอยู่ในขั้นเริ่มต้นเท่านั้น และไม่แน่ว่าจะมีการพัฒนาให้เป็นไปตามความหวังของเขาหรือไม่

นอกจาก Chase-Dunn, Rubinson, และ Bergesen แล้ว นักสังคมวิทยาอเมริกันอื่น ๆ ก็มีส่วนร่วมพัฒนาทฤษฎีระบบโลกในแง่มุมมองต่างออกไปอย่างกว้างขวางโดยการนำเอาส่วนต่าง ๆ ของทฤษฎีระบบโลกซึ่ง Wallerstein พุดถึงไว้ไปขยายความเพื่อใช้ศึกษาในเชิงประจักษ์ในกรณีต่าง ๆ ดังเห็นได้จาก การศึกษาเกี่ยวกับรัฐและอำนาจรัฐของ Boli-Bennette (1980), Lunday (1981), และ Ramirez กับ Thomas (1981) การศึกษาเกี่ยวกับขบวนการทางศาสนาของ Wuthnow (1980), การศึกษาขบวนการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ของรอบนอกของ Basu (1979), และ Weiskel (1979). เป็นต้น การศึกษาของนักวิชาการเหล่านี้ทำให้นิเวศของทฤษฎีระบบโลกตามแนวคิดของ Wallerstein พัฒนาไปอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาอันสั้น จนกลายเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับระบบโลกที่รู้จักกันมากที่สุดในปัจจุบัน

II. แนวความคิดของ Frank และ Amin การพิจารณาและวิเคราะห์ระบบทุนนิยมในแง่ที่เป็นระบบโลก นอกจากจะปรากฏอยู่ในความคิดของกลุ่มนักสังคมวิทยาซึ่งมี Wallerstein เป็นผู้นำแล้ว ยังพบในงานเขียนเชิงเศรษฐกิจการเมืองของนักเศรษฐศาสตร์นีโอมาร์กซิสต์บางคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง Frank และ Amin ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในวงวิชาการโดยทั่วไป

สำหรับ Frank ความคิดของเขาเกี่ยวกับระบบทุนนิยมโลก (world capitalist system) เริ่มต้นมาจากทฤษฎีการพึ่งพาซึ่งเขาร่วมมือกับนักวิชาการลาตินอเมริกาเผยแพร่และพัฒนาขึ้นมาจนรู้จักกันอย่างกว้างขวางในซีกโลกตะวันตก ประเด็นหลักที่ Frank สนใจมาตั้งแต่ต้นก็คือ ปัญหาความด้อยพัฒนาของประเทศในโลกละสามทั้งหลาย อย่างไรก็ดี ในระยะต่อมาเขาก็พบว่าทฤษฎีวิเคราะห์ปัญหาของประเทศด้อยพัฒนาไม่อาจจะทำได้ดีเท่าที่ควรหากไม่ศึกษาระบบทุนนิยมโลกและระบบโลกสมัยใหม่ทั้งระบบ (Frank, 1983 : 39) ดังนั้น Frank จึงได้ขยายทฤษฎีการพึ่งพาแนวมาร์กซิสต์ของเขาแต่เดิมออกมาใช้วิเคราะห์ระบบทุนนิยมโลก ทั้งนี้เป็นการพัฒนาจากพื้นฐานความคิดที่ว่าความด้อยพัฒนาในดินแดนรอบนอกส่วนหนึ่งเกิดจากความสัมพันธ์ภายนอกระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอก ไปสู่ความคิดที่เห็นว่าระบบทุนนิยมเป็นระบบโลกที่ประกอบขึ้นด้วยดินแดนศูนย์กลางรอบนอกและกึ่งรอบนอกซึ่งเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก และมีผลกระทบต่อกัน ตามกฎเกณฑ์การสะสมทุนแบบทุนนิยม

การศึกษาวิเคราะห์ระบบทุนนิยมโลกของ Frank ในช่วงแรก มุ่งศึกษาพัฒนาการของระบบทุนนิยมโลกเป็นหลัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเด็นเกี่ยวกับการสะสมทุนของระบบทุนนิยม ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา ดังจะเห็นได้จากงานเขียนของเขาเรื่อง World Accumulation,

1492-1789 และ Dependent Accumulation and Underdevelopment ซึ่งตีพิมพ์ในปี 1978 และปี 1979 ตามลำดับ ในงานชิ้นแรก Frank ศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นเกี่ยวกับ (1) การสะสมทุนของทุนนิยมยุคต้นในแบบเก่าแก่ (2) โครงสร้างและความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันในด้านการผลิต, การแจกจ่าย, และการสะสมทุนที่เกิดขึ้น (3) การเปลี่ยนแปลงอย่างไม่สม่ำเสมอในการสะสมทุนในขั้นตอน, วัฏจักร, และภาวะวิกฤตต่าง ๆ (4) การต่อสู้ทางชนชั้นในการสะสมทุนของระบบทุนนิยมโลก โดยอาศัยรัฐ, สงคราม, และการปฏิวัติ (Frank 1978 : 238-239) ส่วนในงานชิ้นต่อมา เขามุ่งอธิบายสภาพความด้อยพัฒนาในประเทศโลกที่สาม โดยผ่านการวิเคราะห์ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาในด้านการผลิตและการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้าในกระบวนการสะสมทุนระดับโลกตั้งแต่ช่วงทุนนิยมพานิช (1500-1770) จนถึงช่วงทุนนิยมจักรวรรดินิยม (1870-1930) (ดู Frank, 1979 : Preface) งานทั้งสองชิ้นนี้มีเป้าหมายที่จะชี้ให้เห็นว่ากระบวนการสะสมทุนของระบบทุนนิยมเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่โลกทั้งระบบจนมีการพัฒนามาเป็นระบบทุนนิยมโลกในปัจจุบันและเป็นที่มาของปัญหาความด้อยพัฒนาในส่วนต่าง ๆ ของโลก ในระยะต่อมา Frank หันมาศึกษาวิเคราะห์ปัญหาวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจของระบบทุนนิยมโลกปัจจุบันในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งจะเห็นได้จากงานเขียนของเขาในช่วงนี้ อาทิ Crisis : In the World Economy และ Crisis : In the Third World งานเหล่านี้เน้นวิเคราะห์สภาพวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของโลกปัจจุบันโดยแยกพิจารณาถึงรูปแบบของปัญหาและผลกระทบที่มีต่อประเทศด้อยพัฒนาแล้วในตะวันตก และประเทศโลกที่สาม (Frank, 1981 : ix)

งานเขียนของ Frank เกี่ยวกับระบบทุนนิยมโลก มักจะเป็นการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมโลก มากกว่าที่จะเป็นการเสนอกรอบทฤษฎีดังที่ Wallerstein ได้ทำอยู่อย่างต่อเนื่อง ดังนั้น กรอบความคิดของ Frank จึงไม่ปรากฏออกมาอย่างชัดเจนนัก อย่างไรก็ตาม เราอาจจะสังเกตเห็นทัศนะเกี่ยวกับระบบโลกของเขาได้จากบทความเรื่อง “World System in Crisis” ในงานชิ้นนี้ Frank (1983 : 39-42) ได้สรุปไว้ว่า การศึกษาระบบโลกนั้นจะต้องวิเคราะห์ตามหลักเกณฑ์ 5 ประการ คือ (1) ระบบที่แผ่ครอบคลุมไปทั่วโลกนั้นมีเพียงระบบเดียว ระบบนี้ก่อตัวขึ้นโดยการขยายตัวจากศูนย์กลางในทวีปยุโรป แล้วผนวกเอาดินแดนรอบนอกในทวีปอเมริกา แอฟริกา และเอเชียเข้ามาที่ละแห่ง มีอยู่หลายครั้งที่บางส่วนของระบบนี้ได้แยกตัวออกจากระบบไปชั่วคราว แล้วในภายหลังก็จะกลับมาขึ้นต่อระบบนี้อีก (2) โครงสร้างทางเศรษฐกิจของระบบนี้มีรากฐานอยู่ที่ศูนย์กลาง, รอบนอก, และดินแดนกึ่งรอบนอกที่อยู่ระหว่างกลาง, การเข้าไปเกี่ยวข้องของระบบในดินแดนศูนย์กลาง, รอบนอก, และกึ่งรอบนอกในทางเศรษฐกิจ จะมีรูปแบบความสัมพันธ์ด้านแรงงาน, การผลิต และการค้าแตกต่างกัน

ไปมากมายและเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย ๆ เนื้อหาของความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจจะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง แต่รูปแบบสังคมเหมือนเดิม การเปลี่ยนแปลงเป็นเพียงการปรับตัวให้เหมาะกับสภาพ การสะสมทุนระดับโลก รูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจจะเป็นลักษณะก่อนทุนนิยม (pre-capitalist), ลักษณะฟิวทัล, หรือรูปแบบที่มีใช้ทุนนิยมก็ได้ (3) ตำแหน่งของดินแดนส่วนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นตำแหน่งศูนย์กลาง, กึ่งศูนย์กลาง, หรือรอบนอกจะเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และเป็นเช่นนั้นอยู่เรื่อย ๆ แม้ว่าจะอยู่ภายใต้ข้อจำกัดบางอย่างของระบบ ผู้นำของศูนย์กลางได้โยกย้ายจากดินแดนแถบเมดิเตอร์เรเนียนไปยังยุโรปตะวันตกเฉียงเหนือไปสู่อังกฤษแล้วมายังสหรัฐอเมริกา ส่วนดินแดนกึ่งรอบนอกก็มีการเคลื่อนที่ขึ้นไปยังตำแหน่งศูนย์กลางหรือลงไปตำแหน่งรอบนอก แต่ยังไม่เคยมีการเลื่อนจากตำแหน่งรอบนอกไปสู่ศูนย์กลางโดยตรง (4) การเปลี่ยนแปลงของระบบ แสดงออกมาในลักษณะการขยายตัว และการชะงักงันหรือหดตัวเป็นช่วงคลื่นยาว (long wave) โดยเริ่มต้นจากวิกฤตการณ์ของระบบฟิวทัลในยุโรป เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน การชะงักงันหรือวิกฤตการณ์แต่ละครั้ง จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของระบบทั้งระบบและส่วนต่าง ๆ ของระบบ รวมทั้งองค์ประกอบ, สมาชิก, และการทำหน้าที่ของดินแดน ศูนย์กลาง, กึ่งรอบนอก, และรอบนอก ช่วงคลื่นดังกล่าวจะมีความยาวมากน้อยต่างกันไปและอาจจะมีวัฏจักรช่วงสั้น (short cycle) อยู่ภายในช่วงคลื่นเหล่านั้นก็ได้ (5) การศึกษาวิเคราะห์ในแง่มุมทางประวัติศาสตร์ และการพัฒนาตัวทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่งที่สามารถอธิบายข้ามช่วงเวลาและสถานที่จะเป็นประโยชน์ต่อการวิเคราะห์ในเชิงทฤษฎีและปฏิบัติการทางการเมืองเกี่ยวกับการต่อสู้ระดับชนชั้น และระดับชาติในสถานการณ์อันวิกฤตในปัจจุบัน ในแง่นี้ Frank มุ่งชี้ให้เห็นว่าการจะอธิบายปรากฏการณ์ความขัดแย้งในภาวะวิกฤตของระบบทุนนิยมโลกปัจจุบัน รวมทั้ง การดำเนินการแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ จำเป็นจะต้องพิจารณาจากแง่มุมของประวัติศาสตร์ และกรอบทฤษฎีระบบโลก ประกอบกัน เพื่อให้เข้าใจสภาพต่าง ๆ ได้ชัดเจน

ในกรณีของ Amin เขามีความคิดและวัตถุประสงค์พื้นฐานในการศึกษาระบบทุนนิยมโลก คล้ายกับ Frank งานส่วนใหญ่ของเขามุ่งศึกษาวิเคราะห์ปัญหาความด้อยพัฒนาในประเทศรอบนอก ดังจะเห็นได้จากงานเขียนเช่น *Accumulation on a World Scale* และ *Unequal Development* เป็นต้น งานทั้งสองนี้วิเคราะห์สภาพของทุนนิยมรอบนอก (peripheral capitalism) ในแง่ที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลก

สำหรับทัศนะของเขามุ่งการศึกษาในแง่ระบบโลกนั้น Amin (1974 : 3-4) เชื่อว่า สังคมปัจจุบันทั้งหมดได้ถูกรวมเข้าอยู่ในระบบโลก เราไม่อาจจะเข้าใจรูปแบบสังคม เศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในปัจจุบันใด ๆ ได้เลย หากไม่พิจารณาในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบโลก ดินแดนพัฒนา

แล้วหรือศูนย์กลาง, ดินแดนด้อยพัฒนาหรือรอบนอก, และแม้กระทั่งโลกคอมมิวนิสต์ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลกโดยเชื่อมโยงกันผ่านระบบตลาดโลกแบบทุนนิยม (capitalist world market) ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอกมีลักษณะเป็นการโยกย้ายมูลค่าจากรอบนอกไปยังศูนย์กลาง โดยผ่านกลไกที่เขาคิดว่าเป็นกลไกการสะสมทุนแบบเก่าแก่ (primitive accumulation) ที่ได้รับการปรับให้เข้ากับยุคปัจจุบัน การสะสมทุนแบบนี้ในระดับโลกจะเกิดขึ้นเมื่อสังคมนอกที่มีวิถีการผลิตแบบก่อนทุนนิยมถูกเชื่อมโยงเข้ากับสังคมศูนย์กลางที่มีวิถีการผลิตแบบทุนนิยม ทั้งนี้ศูนย์กลางจะฉกฉวยเอามูลค่าส่วนเกินจากรอบนอกมาสะสมเป็นทุนสำหรับการขยายการผลิตแบบทุนนิยม ด้วยเหตุนี้เอง Amin (1974 : 18-20) จึงเห็นว่า ความด้อยพัฒนาในดินแดนรอบนอกไม่ว่าในแอฟริกา, เอเชีย, หรือลาตินอเมริกา มีผลมาจากการสะสมทุนในระดับโลก กระบวนการสะสมทุนแบบนี้เองที่นำไปสู่การพัฒนาในดินแดนศูนย์กลาง และการด้อยพัฒนาในดินแดนรอบนอกขึ้นในเวลาเดียวกัน การเติบโตทางเศรษฐกิจในดินแดนรอบนอกที่เกิดจากการผูกติดเข้ากับตลาดโลกเป็นการพัฒนาให้เกิดความด้อยพัฒนาขึ้นมาเท่านั้น หากใช่เป็นการเติบโตที่นำไปสู่การพัฒนาดังเช่นกรณีของดินแดนศูนย์กลางแต่อย่างใด ดังนั้น การจะเข้าใจปัญหาความด้อยพัฒนาจึงต้องพิจารณาจากแง่มุมของทฤษฎีการสะสมทุนระดับโลก ซึ่งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอก

นอกจากจะศึกษาวิเคราะห์ระบบโลกในแง่การสะสมทุนแล้ว Amin (1974 : 22-27, 1976 : 351-364) ยังสนใจประเด็นการต่อสู้ทางชนชั้นในระดับโลกด้วย เขาคิดว่าการต่อสู้ทางชนชั้นไม่เพียงแต่จะเกิดขึ้นภายในประเทศหนึ่ง ๆ เท่านั้น แต่มันยังเกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมของระบบโลกอีกด้วย ในระดับโลกความขัดแย้งในระบบทุนนิยมจะเป็นความขัดแย้งระหว่างกฎมูฟโลกดัดขนชั้นกรรมาชีพของโลก กฎมูฟโลกได้แก่ บรรดากฎมูฟในดินแดนศูนย์กลางกับกฎมูฟในดินแดนรอบนอก โดยมีฝ่ายแรกเป็นผู้นำและฝ่ายหลังเป็นผู้ตาม และฝั่งพิงฝ่ายแรก ส่วนชนชั้นกรรมาชีพของโลกก็คือ บรรดามวลชนชาวนาชาวไร่, คนว่างงานในเมือง, และบรรดากรรมกรทั้งหลาย Amin เห็นว่าพลังสำคัญของชนชั้นกรรมาชีพของโลกจะอยู่ที่มวลชนในดินแดนรอบนอกมีใช้กรรมกรในดินแดนศูนย์กลาง ทั้งนี้เพราะการต่อสู้และการก่อกบฏทั้งหลายจะเกิดขึ้นจากการกระทำของมวลชนในดินแดนรอบนอกเป็นส่วนใหญ่ และการขูดรีดทั้งหลายจะเกิดขึ้นในดินแดนรอบนอกมากกว่าในดินแดนศูนย์กลาง ในแง่นี้จะเห็นได้ว่า Amin นั้นแบ่งชนชั้นของโลกตามสภาพชนชั้นในสังคมเป็นหลักโดยถือว่าโลกเป็นเหมือนสังคมหนึ่ง ดังนั้น กฎมูฟไม่ว่าจะอยู่ในศูนย์กลางหรือรอบนอกก็จะอยู่ในชนชั้นเดียว ในส่วนของชนชั้นกรรมาชีพก็ทำนองเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ชนชั้นกรรมาชีพของโลกในทัศนะของ Amin มีขอบเขตที่กว้างขวางกว่าชนชั้นกรรมาชีพในความหมายที่ใช้กันอยู่โดย

ทั่วไป ทั้งนี้เพราะมันรวมเอาชาวนาซาวไว้ และบรรดาคนว่างงานในเมืองเข้าไปด้วย การแบ่งชนชั้นของโลกของอามินจึงแตกต่างจากทัศนะของ Bergesen ซึ่งแบ่งชนชั้นตามตำแหน่งทางเศรษฐกิจของดินแดนในโลก กล่าวคือ ดินแดนศูนย์กลาง, กึ่งรอบนอก, และรอบนอก ในทัศนะของ Amin ความขัดแย้งทางชนชั้นเมืองพิจารณาจากมิติของโลก จึงเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระบบทุนนิยมโลก แต่ไม่จำเป็นต้องเกิดในสังคมที่มีวิถีการผลิตแบบทุนนิยม ทั้งนี้เพราะในดินแดนรอบนอก วิถีการผลิตของคนส่วนใหญ่ยังไม่เป็นแบบทุนนิยม แต่เป็นแบบก่อนทุนนิยม ถึงแม้ว่าคนเหล่านี้จะดำเนินการผลิตในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลกก็ตาม

ย่อมจะเห็นได้ชัดว่า แนวความคิดเกี่ยวกับระบบโลกของ Frank และ Amin มีขอบเขตจำกัดกว่า แนวความคิดของ Wallerstein และพวกพ้อง ทั้งนี้เพราะ Frank และมุ่งสนใจเฉพาะประเด็นปัญหาความด้อยพัฒนา และปัญหาเศรษฐกิจระดับโลก ซึ่งมีที่มาจากการสะสมทุนและการขัดแย้งระหว่างชนชั้นในระดับโลก นักวิชาการทั้งสองไม่ได้นำเอาประเด็นเกี่ยวกับบทบาทรัฐ วัฏจักรของระบบโลก และแนวโน้มของระบบโลกมาพิจารณาอย่างจริงจังในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีระบบโลกแต่อย่างใด ซึ่งกรณีนี้แตกต่างไปจากทฤษฎีระบบโลกที่ Wallerstein และพวกพ้องพัฒนาอยู่อย่างค่อนข้างชัดเจนทีเดียว

การวิเคราะห์ในแง่ระบบอำนาจของโลก ทฤษฎีระบบโลกในแนวนี้ได้รับการพัฒนาขึ้นมาโดยนักรัฐศาสตร์กลุ่มหนึ่ง นักวิชาการคนสำคัญในกลุ่มนี้ได้แก่ Modelski, Thompson, และ Doran เป็นต้น ด้วยเหตุที่เป็นแนวคิดที่พัฒนาขึ้นโดยนักรัฐศาสตร์ ทฤษฎีระบบโลกแบบนี้ จึงเน้นหนักในเรื่องการเมืองโลก หรือระบบอำนาจของโลกเป็นหลัก และประเด็นที่การวิเคราะห์ระบบโลกแนวนี้น่าสนใจเป็นพิเศษก็คือ วัฏจักรช่วงยาวของผู้นำโลก (long cycle of world leadership) แนวความคิดในประเด็นนี้มุ่งจะอธิบายว่า ระบบโลกปัจจุบันมีการจัดระเบียบทางการเมืองกันอย่างไร และใครเป็นผู้นำในแต่ละช่วงเวลา Levy (1983 : 185) ชี้ให้เห็นว่าการวิเคราะห์ระบบโลกในแง่นี้พิจารณาสังคมการเมืองของโลกในรูปของระบบการแลกเปลี่ยนในด้านระเบียบและความมั่นคง สิทธิเหนือดินแดนและเสถียรภาพของเศรษฐกิจโลก ตัวระบบโลกนั้นจะถูกครอบงำโดยมหาอำนาจโลกเพียงประเทศเดียว ซึ่งผูกขาดอำนาจทางทหาร, แม่แสนยานุภาพไปทั่วโลก, และควบคุมการค้าของโลก ดังนั้นมหาอำนาจโลกจึงเป็นผู้นำด้านเศรษฐกิจของโลกอีกด้วย ระบบโลกจะมีลักษณะเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นรูปวัฏจักรช่วงยาวของการเป็นผู้นำและของระเบียบของโลก การเปลี่ยนแปลงมหาอำนาจของโลกจะเกิดขึ้นทุก ๆ ศตวรรษ โดยผลจากสงครามที่เกิดจากการแย่งกันควบคุมระบบโลก มหาอำนาจโลกที่ได้ครอบงำระบบโลกสมัยใหม่ในช่วง 5 วัฏจักรที่ผ่านมา ก็คือ ปอร์ตุเกส, เนเธอร์แลนด์, อังกฤษ (2 ช่วงคือ ศตวรรษที่ 18 และ 19) และสหรัฐอเมริกา

กล่าวโดยสรุปการวิเคราะห์ในแง่วัฏจักรช่วงยาว พยายามให้คำอธิบายเกี่ยวกับกระบวนการพื้นฐานของโลก ซึ่งครอบคลุมถึงการจัดระเบียบ, เสถียรภาพ, การสะสมความมั่งคั่ง และอำนาจ, การครองความเป็นใหญ่, การเปลี่ยนแปลงรูปของระบบ และสาเหตุของสงครามใหญ่ระดับโลกทั้งหลาย

ในทัศนะของ Modelski (1983-a : 115-117, 1983-6 : 291-195) ระบบโลกสมัยใหม่ ถือกำเนิดในราวศตวรรษที่ 15 เพราะในช่วงนี้เองระบบรัฐของยุโรปยุคใหม่ได้ก่อตัวขึ้นมา นอกจากนี้ในช่วงเดียวกันนี้ในปี 1494 ปอร์ตุเกสกับสเปนได้ลงนามในสนธิสัญญาทอร์เดซิลลาส (Tordesillas) จัดการแบ่งโลกกันครอบครอง และนับเป็นครั้งแรกที่มีการจัดระเบียบอำนาจในการครอบครองโลกขึ้น สำหรับประเด็นเกี่ยวกับผู้นำของโลก Modelski (1983 : 117-123) ชี้ให้เห็นว่า ประเทศผู้นำหรือมหาอำนาจโลกจะต้องสามารถแผ่อำนาจครอบงำได้ทั่วโลก (capacity for global reach) และต้องสามารถทำหน้าที่ทางการเมืองในระดับโลกได้เป็นอย่างดี การแผ่อำนาจไปทั่วโลกในระบบโลกปัจจุบันจะอาศัยแสนยานุภาพทางเรือเดินสมุทรเป็นสำคัญ ดังนั้น รัฐที่จะขึ้นมาเป็นผู้นำโลกได้ต้องมีลักษณะที่ ประการแรก มีที่ตั้งที่มั่นคงริมฝั่งมหาสมุทร ประการที่สอง เป็นมหาอำนาจทางด้านทะเล ประการที่สาม มีเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และประการสุดท้าย มีโครงสร้างทางการเมืองที่มีเสถียรภาพ ผู้นำของโลกต้องแสดงบทบาทหน้าที่ทางการเมืองหลายประการ อาทิ ให้ความสะดวกแก่การติดต่อระหว่างกันของรัฐทั้งหลายในด้านเศรษฐกิจหรือด้านอื่น ๆ, และปกป้องรักษาระบบแบบแผนอำนาจของโลกมิให้ใครทำลาย หรือคุกคาม อย่างไรก็ตาม ความเป็นผู้นำของโลกจะมีการผลัดเปลี่ยนกันเป็นระยะตามวัฏจักรช่วงยาว โดยผู้นำเดิมจะหมดอำนาจไป และผู้นำใหม่จะเข้ามาแทนที่ ในประวัติศาสตร์ของโลกกระบวนการผลัดเปลี่ยนอำนาจ แต่ละวัฏจักรจะปรากฏออกมาในรูปของสงครามใหญ่ระดับโลก เช่น สงครามนโปเลียนระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส สงครามสเปนระหว่างเนเธอร์แลนด์กับสเปน หรือสงครามโลกทั้งสองครั้ง เป็นต้น ในประเด็นเกี่ยวกับวัฏจักรของระบบโลกนี้ Doran (1983 : 165-170) ซึ่งเน้นการวิเคราะห์วัฏจักรอำนาจของรัฐในระบบโลก ได้ให้คำอธิบายไว้ว่า รัฐทั้งหลายจะเปลี่ยนแปลงในแง่อำนาจเป็นวัฏจักรจากช่วงเฟื่องฟูไปสู่ช่วงเติบโตเต็มที่ แล้วก็กลับมาสู่ช่วงตกต่ำ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะพิจารณาได้จากระดับความสามารถของรัฐนั้น ๆ โดยเปรียบเทียบกับปรปักษ์ ในกรณีของรัฐผู้นำ เมื่อความสามารถตกต่ำลงไปก็จะถูกแทนที่โดยคู่แข่งขั้นที่มีระดับความสามารถเหนือกว่า โดยมีสงครามเป็นจุดสำคัญในการเปลี่ยนแปลงอำนาจของโลก

จะเห็นได้ชัดว่า ทฤษฎีระบบโลกในแนวนั้นเป็นทฤษฎีที่เน้นหนักโครงสร้างและกระบวนการทางการเมือง ของระบบโลกเป็นสำคัญ และให้ความสนใจแก่โครงสร้างด้านอื่น อาทิ ด้าน

เศรษฐกิจและด้านวัฒนธรรม น้อยมาก แนวการอธิบายระบบโลกในแง่หนึ่งจึงมีลักษณะตรงกันข้ามกับแนวการอธิบายในแง่ระบบทุนนิยมโลกของ Wallerstein และพวกพ้องรวมทั้งแนววิเคราะห์ของ Frank และ Amin ความแตกต่างกันของทฤษฎีระบบโลก 2 แนวนี้ Levy (1983 : 187-189) เห็นว่าเป็นความแตกต่างที่เกิดจากข้อสมมุติฐานที่ขัดแย้งกัน แนวความคิดที่มุ่งวิเคราะห์ระบบทุนนิยมโลกเน้นความสำคัญของโครงสร้าง และกระบวนการทางเศรษฐกิจเหนือโครงสร้าง และกระบวนการทางการเมือง ส่วนการวิเคราะห์ในแง่ระบบอำนาจของโลกเน้นเรื่องการเมืองโลกเป็นหลัก เศรษฐกิจเป็นเรื่องรอง กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ในระบบโลกที่วิเคราะห์ในแง่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนั้น โครงสร้างและกระบวนการทางเศรษฐกิจจะกำหนดโครงสร้างและกระบวนการทางการเมืองและด้านอื่น ๆ ขณะที่ระบบโลกที่วิเคราะห์ในแง่ระบบอำนาจจะมีลักษณะกลับกัน นี่คือนิพจน์หลักที่ทำให้ทฤษฎีระบบโลก 2 แนวทางนี้ต่างกัน นอกเหนือไปจากความแตกต่างในประเด็นอื่น ๆ เช่น การเกิดระบบโลกสมัยใหม่ที่ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าเกิดพร้อมกับระบบตลาดแบบทุนนิยมในศตวรรษที่ 16 แต่อีกฝ่ายหนึ่งเชื่อว่าเกิดพร้อมกับการเกิดรัฐชาติ และการแบ่งปันอำนาจของโลกในศตวรรษที่ 15 เป็นต้น ประเด็นเช่นนี้อันที่จริงก็แยกไม่ออกจากประเด็นหลักข้างต้น ความแตกต่างของสองแนวทางนี้กล่าวได้ว่ามีที่มาจาก ความแตกต่างในด้านกรอบความคิดพื้นฐานของทฤษฎี ทฤษฎีระบบโลกของ Wallerstein และพวกพ้องกับ Frank และ Amin นั้นได้รับอิทธิพลทางความคิดโดยตรงมาจากความคิดทางเศรษฐกิจการเมืองของมาร์กซิสต์ และทฤษฎีการพึ่งพา ส่วนทฤษฎีระบบโลกของ Modelski และพวกพ้องพัฒนามาจากความคิดพื้นฐานของทฤษฎีการเมืองระหว่างประเทศที่เน้นเรื่องอำนาจและความมั่นคง ซึ่งรู้จักกันในนามของความคิดแบบสัจนิยม (realism) ทางการเมืองระหว่างประเทศนั่นเอง

สรุปและข้อวิพากษ์วิจารณ์

ทฤษฎีที่เรียกตัวเองว่า ทฤษฎีระบบโลก แบ่งออกอย่างกว้าง ๆ ได้เป็น 2 แนวทาง แนวทางแรก เน้นการวิเคราะห์ระบบทุนนิยมในฐานะที่เป็นระบบเศรษฐกิจโลก ซึ่งจะเห็นได้จากแนวความคิดของ Wallerstein และพวกพ้องกับแนวความคิดของนักเศรษฐศาสตร์นีโอมาร์กซิสต์ บางคน อาทิ Frank และ Amin โดยทั่วไป แนวทางนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์โครงสร้างและแนวโน้มทางเศรษฐกิจและการเมืองของโลก อันได้รับผลกระทบจากระบบการผลิตและการสะสมทุนแบบทุนนิยม แนวทางในการศึกษาระบบโลกดังกล่าวนี้ได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดแบบมาร์กซิสต์และการพึ่งพาอย่างสูง ส่วนแนวทางที่สองนั้น เป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญแก่การศึกษาระบบอำนาจทางการเมืองของโลกเป็นหลัก โดยมุ่งพิจารณาถึงวัฏจักรการเปลี่ยนแปลงผู้นำของโลก,

การจัดระเบียบอำนาจของโลกในแต่ละช่วงวัฏจักร, และผลกระทบของการจัดระเบียบดังกล่าว กล่าวโดยทั่วไปแนวการศึกษาาระบบโลกแบบนี้ เน้นศึกษาระบบการเมืองของโลกอย่างมากและค่อนข้างจะละเลยส่วนอื่นของระบบโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบเศรษฐกิจ แนวการศึกษานี้ได้รับอิทธิพลด้านความคิดมาจากทฤษฎีการเมืองระหว่างประเทศเชิงสังคมนิยมทั้งหลาย ซึ่งเน้นเรื่องอำนาจและความมั่นคงเป็นหลัก

ในทำนองเดียวกับทฤษฎีทางสังคมศาสตร์อื่น ๆ ที่ปรากฏขึ้นในวงวิชาการ ทฤษฎีระบบโลกทั้งสองแนวทางประสบกับการยอมรับ และการวิพากษ์วิจารณ์ในเวลาเดียวกัน ในกรณีทฤษฎีระบบโลกที่เน้นการวิเคราะห์ระบบทุนนิยมโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทฤษฎีระบบโลกที่พัฒนาขึ้นโดย Wallerstein นั้น ได้ปรากฏมีผู้วิพากษ์ในหลายแง่มุม แต่ในประเด็นสำคัญ การวิพากษ์วิจารณ์มีอยู่ 2 ด้านคือ ด้านทฤษฎี และด้านระเบียบวิธีในการศึกษาวิเคราะห์

ในด้านทฤษฎี ผู้วิพากษ์วิจารณ์ในแง่นี้ได้แก่ นักวิชาการ เช่น Janowitz, Chirot และ Hall, และ Skocpol ในกรณีของ Janowitz (1971 : 1096) เขาเห็นว่าแนวความคิดต่าง ๆ ของ Wallerstein ค่อนข้างจะคลุมเครือและไม่ได้ให้คำจำกัดความที่แน่นอนว่าหมายถึงอะไรกันแน่ นอกจากนี้ยังมีความสับสนในการอธิบายเกี่ยวกับกลไกที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงภายในระบบโลก สำหรับ Chirot และ Hall (1982 : 97) ชี้ให้เห็นว่าคำอธิบายของ Wallerstein เกี่ยวกับเหตุและผลค่อนข้างจะมีปัญหา โดยยกตัวอย่างคำอธิบายใน Modern World System I ที่ว่า สภาพการพึ่งพาของโปแลนด์เป็นสาเหตุของความล้มเหลวของประเทศนี้ Chirot และ Hall ยกการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์โปแลนด์ของ Brenner มาพิสูจน์ให้เห็นว่าในความเป็นจริงมันไม่ได้เป็นอย่างนั้น ส่วน Skocpol (1977 : 1078-1079) วิจารณ์ Wallerstein ในแง่การปรับระดับทฤษฎีให้เข้ากับกรณีการศึกษา เช่น ลดขนาดเรื่องของโครงสร้าง และนโยบายของรัฐให้เข้ากับกรอบทฤษฎีเกี่ยวกับผลประโยชน์ของชนชั้นหรือการอธิบายโครงสร้างทางสังคมเศรษฐกิจการเมือง โดยอาศัยความคิดเกี่ยวกับโอกาสที่จะเป็นไปได้ในตลาดโลก และความเป็นไปได้ทางเทคโนโลยี เป็นต้น

ในด้านระเบียบวิธีในการศึกษา Skocpol (1977 : 1088-1089) ชี้ให้เห็นข้อผิดพลาดของ Wallerstein ในแง่การใช้หลักตรรกะในการศึกษาวิเคราะห์ Wallerstein มักจะอธิบายในลักษณะที่ว่า การเปลี่ยนแปลงในด้านหนึ่งจำเป็นต้องเกิดขึ้น เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงอีกด้านหนึ่งของระบบโลกปรากฏขึ้นมา การอธิบายแบบนี้เป็นลักษณะที่เรียกว่า teleological argument ซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับในวงวิชาการสังคมศาสตร์

อย่างไรก็ดี ข้อวิพากษ์วิจารณ์เหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นการวิจารณ์งานชิ้นแรก ๆ ของ Wallerstein มากกว่าที่จะเป็นการวิพากษ์ตัวทฤษฎี และงานที่พัฒนาอย่างกว้างขวางในภายหลัง สำหรับ

การวิพากษ์วิจารณ์ที่ครอบคลุมทฤษฎีระบบโลกทั้งสองแนวทางจะเห็นได้ในบทวิจารณ์ของ Rapkin และ Zolberg

ประเด็นหลักที่ Rapkin (1983) วิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีระบบโลกทั้งสองแนวทาง ก็คือ แต่ละแนวทางใช้หลักตรรกะเพียงอย่างเดียวเป็นฐานในการอธิบาย ในกรณีการวิเคราะห์ในแง่ระบบทุนนิยมโลก ซึ่ง Rapkin เรียกว่า ทฤษฎีเชิงวัตถุนิยม ถือว่าปัจจัยด้านเศรษฐกิจเป็นตัวแปรหลักในการอธิบายโครงสร้างและกระบวนการต่าง ๆ ของระบบโลก ส่วนการวิเคราะห์ในแง่ระบบอำนาจของโลก ก็ใช้ตัวแปรทางการเมืองเป็นหลักในการอธิบายความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงระบบโลก การยึดถือและใช้หลักตรรกะเพียงอย่างเดียวในการอธิบายสิ่งที่ซับซ้อนนั้น ย่อมจะประสบปัญหาในการอธิบายให้น่าเชื่อถือ Rapkin เห็นว่า อย่างน้อยที่สุดทฤษฎีระบบโลกควรจะนำตรรกะทางด้านเศรษฐกิจ และตรรกะทางด้านการเมืองมาใช้ร่วมกันในการอธิบาย และให้ความสำคัญแก่ตรรกะทั้งสองเท่า ๆ กัน มิใช่ถือว่าการเมืองถูกกำหนดโดยเศรษฐกิจ หรือเศรษฐกิจถูกกำหนดโดยการเมืองเพียงอย่างเดียว ดังที่ปรากฏอยู่

ในกรณีของ Zolberg (1983) นอกเหนือจากการวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นปลีกย่อยที่เป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์แล้ว เขาเห็นว่าแนวความคิดในเรื่องของโลกกับเรื่องของระบบ เป็นสิ่งที่ไม่น่าจะไปด้วยกันได้ Zolberg (1985 : 285-287) อธิบายว่าเรื่องของโลกมีนัยที่เกี่ยวกับการพยายามเข้าใจประสบการณ์ส่วนใดส่วนหนึ่งที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์ในแง่ที่เป็นลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นครั้งเดียว แต่เรื่องของระบบเป็นเรื่องของทฤษฎีที่มุ่งให้การทำนายโดยอาศัยการพิจารณาประสบการณ์ในแง่ที่เป็นรูปแบบที่เกิดซ้ำซาก นอกจากนั้นกรณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นยังถูกนำมาศึกษาเปรียบเทียบกันได้ แต่วิวัฒนาการของโลกเป็นกรณีเกิดขึ้นเฉพาะ และโลกก็มีอยู่โลกเดียว การจะศึกษาในแง่ทฤษฎีระบบจึงดูจะไม่ค่อยสอดคล้องกัน

อย่างไรก็ดี ประเด็นที่ทฤษฎีระบบโลกได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการส่วนใหญ่ ก็คือปัญหาการลดขนาดของกรอบทฤษฎีให้เข้ากับสิ่งที่ศึกษาวิเคราะห์ (reductionism) ทฤษฎีระบบโลกเป็นทฤษฎีที่พัฒนาขึ้นจากฐานคิดระดับมหภาค กล่าวคือ ระดับสังคมโลกเมื่อนำอธิบายโครงสร้างและกระบวนการในระดับที่เล็กกว่า เช่น ระดับรัฐ สถาบันสังคม หรือระดับกลุ่มบุคคล ย่อมจะก่อให้เกิดความสงสัยว่าจะนำมาใช้อธิบายได้หรือ และสอดคล้องกับความเป็นจริงแค่ไหน นี่เป็นปัญหาของทฤษฎีสังคมศาสตร์ที่มุ่งอธิบายภาพรวมในมุมกว้าง (holism) แต่ปัญหาในทางกลับกันก็เกิดกับทฤษฎีที่เน้นมองจุดเล็ก แบบแยกส่วน (methodological individualism) กล่าวคือ ปัญหาการขยายขนาดทฤษฎีให้เข้ากับหน่วยใหญ่ที่ศึกษาวิเคราะห์ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การลดขนาดสิ่งที่ศึกษาให้เข้ากับกรอบทฤษฎี ซึ่งเป็น reductionism อีกแบบหนึ่ง トラバโดก็ตาม

ที่พฤติกรรมของมนุษย์ในกลุ่มใหญ่ยังไม่เท่ากับพฤติกรรมของคนแต่ละคนในกลุ่มนั้นมารวมกัน
แล้วละก็ ปัญหาเช่นนี้ในทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ยังคงมีต่อไป และการวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็น
นี้ก็จะมีอยู่เรื่อย ๆ
